

בהר - קניין "גוף" האדם ו"פירותיו" להקב"ה

השיחה: לקוטי שיחות חלק כ"ז, שיחה א' לפרשת בהר • siha.beiyoune@loubavitch.fr

אמנם, יש מקרה בו אפשר למכור "דבר שלא בא לעולם":

(ב) רמב"ם הל' מכירה כג, א: מִקְנֵה אָדָם הַגּוֹף לְפָרוֹתָיו... וְאִין זֶה מִקְנֵה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לְעוֹלָם, שֶׁהָיָה הַגּוֹף מְצוּי וּמִקְנֵה לְפָרוֹת, הָא לְמָה זֶה דּוֹמֶה? לְשׂוֹכֵר בֵּית אוֹ שָׂדֶה לְחִבְרוֹ, שֶׁלֹּא הִקְנֶה לוֹ הַגּוֹף אֲלָא הִנָּאת הַגּוֹף.⁴

ממשיך הרמב"ם, שישנו עוד יוצא מן הכלל בעניין הקניינים:

(ג) רמב"ם הל' מכירה כב, טו: דִּין הַהֶקְדֵּשׁ וְדִין הָעֲנִיִּים וְדִין הַנְּדָרִים - אֵינוֹ דִּין הַהֶדְיוֹט בְּקִנְיָנוֹ. שְׂאֵלוֹ אָמַר אָדָם: "כָּל מָה שֶׁתִּלְד בְּהֶמְתִּי יִהְיֶה הֶקְדֵּשׁ .. אֲתִנְנוּ לְצִדְקָה" - אָף עַל פִּי שֶׁ[תִּלְד] אֵינוֹ מִתְקַדֵּשׁ לְפִי שֶׁאֵינוֹ בְּעוֹלָם, הֲרִי זֶה [הָאָדָם] חַיִּב לְקַיֵּם דְּבָרוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "כָּכָל הַיּוֹצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה".⁵

במילים אחרות: אם האדם התחייב לתת צדקה דבר שעדיין לא בא לעולם⁶, אמנם אי אפשר לומר שהחפץ קנוי מראש לצדקה (מכיון שלא היה קיים בשעת הנדר), אבל האדם⁷, חייב לתת זאת לצדקה - לא מדין "קניין" אלא מדין קיום נדרו!⁸

מקור 3 - בעבודת ה': האדם 'מקנה' את עצמו להקב"ה

והנה, הסברנו כבר כמה פעמים המובא ברמב"ם⁹, שכל הלכה כוללת בתוכה - חוץ ממובן ה'פשט' שבה - הוראה בעבודת ה'.

ובכן, אדמו"ר הצמח-צדק מבאר כך על הוראת דיני הקניינים:

דרך מצותיך, מצוה לדון במקח וממכר: באור ענין זה למעלה: הנה, בו יתברך כתיב "קנה שמים וארץ"¹⁰, וכן "קנה הכל"¹¹... ש'ה' יתברך קונה מהתחתונים ובפרט מִיִּשְׂרָאֵל עַם סְגֻלָּתוֹ.

התוכן הכללי של עבודת השם הוא: עשיית "קניין"¹². היהודי מקנה את עצמו ואת כל אשר לו להקב"ה, הוא מוודא שהנהגתו במעשה דיבור ומחשבה היא לעולם כפי רצונו של הקב"ה, וכך ניכר עליו שהוא וכל רכושו עומדים בבעלותו של הקב"ה.

⁴ במונחים משפטיים, זהו החילוק בין מכירת החפץ עצמו (nue-propriété) למכירת (או שכירת) הרשות ליהנות מן החפץ (usufruit).

אם האדם מוכר הפירות עצמם לפני שבאו לעולם - הרי הם לא קיימים עדיין! אבל אם מוכר ה'דקל' עבור פירותיו (ה'דקל' נשאר שייך לו, אבל כל הפירות שהוא ייתן מעתה - הם מכורים), מכיון שה'דקל' קיים כבר - המכירה חלה.

⁵ מטות ל, ג: אִישׁ כִּי יִדְרֹךְ לֵה'... לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה.

⁶ לדוגמא: הבטיח ב"דינר" לתת צדקה מהכסף שהוא יקבל בעסקה עתידית...

⁷ לקהל מתחיל: כדאי להסביר החילוק בין המושגים של "גברא" (personne) ו"חפצא" (objet). עניין זה מוזכר רבות בגמרא בדיני איסורים, אם החפץ הוא האסור, או שאסור לאדם לעשות את המעשה. אמנם, משתמשים במושג זה גם בדברים אחרים, כדי לברר אם העיקר הוא פעולת האדם או התוצאה. וכך הוא בנדר"ד: אמנם ה"חפצא" של וולד הבהמה אינו מוקדש כלל לצדקה, אבל ה"גברא", הרי התחייב לתת ה"לדות, ולכן הוא מחוייב לעשות זאת.

ועיין בהערה 3 לעיל, למה ב"דיני הדייט" לא מחייבים אותו כאן לעמוד בדיבורו.

⁸ ממשיך שם הרמב"ם: "יש גאונים שחולקין על דבר זה ואומרים שאין הענינים זוכין אלא בדברים שהדייט קונה בהן, ולפיכך לא יזכו בדבר שלא בא לעולם, ואין דעתי נוטה לדברים אלו, שאין אדם מצווה להקנות, והוא מצווה לקיים דבריו בצדקה או בהקדש כמו שהוא מצווה לקיים הנדר". ועיין בהמשך השיחה.

⁹ רמב"ם הל' תמורה ד, יג: "ר"ב דִּינֵי הַתּוֹרָה אֵינָן אֲלָא עֲצוֹת מִרְחוֹק מִגְדוֹל הָעֵצָה לְתַקֵּן הַדְּעוֹת וְלִישֹׁר כָּל הַמַּעֲשִׂים". הר"ב מביא זאת בהרבה שיחות על 'רמב"ם'.

¹⁰ לך לך יד, יט: "בְּרוּךְ אֲבָרָם לֹאֵל עֲלִיוֹן קִנְיָן שְׁמִים וְאַרְץ". ובר"ש שם: "על ידי עשיית קנאן להיות שלו". כאן נפרש אחרת, שה'קנייה' עוברת ע"י האדם.

¹¹ בנוסח ה"שמונה עשרה". "קונה" מלשון 'קניין', ולא מלשון 'קנייה' (בחנות...).

¹² כדיוק המשנה קידושין ד, יד: "אני נבראתי לשמש את קוניי" (ולא "בוראי" כו').

הערה למגיד השיעור: שיחה זו מיוסדת על התועדות ש"פ ויחי תשמ"ו, על הרמב"ם של אותו היום (נמצאת במדור הוספות).

שיחה זו מיוחדת בכך שמיוסדת על נושא הלכתי מובהק (דיני "קניינים"), ומוציאים מזה הוראה חזקה בעבודת ה', ביסוד כמה פרקים בתנאי... לקהלים מתחילים בחסידות, יש צורך להתעכב קצת יותר על המושגים, כדלקמן. ותן לחכם ויחכם עוד.

הקדמה:

פרשתנו מוקדשת בעיקר ובארוכה לדיני השמיטה והיובלות, ולכמה פרטים הקשורים להם (איסור עבודת האדמה, קביעת הזמן בו חוזרות האדמות לבעליהן, דיני העבדים וכו').

אמנם, בתחילת הפרשה, ממש באמצע דיני ה"יובל", ישנו פסוק 'קטן' הנראה תלוש לגמרי מהנושא, המדבר על דיני העסקים: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך - אל תונו איש את אחיו".¹

מהפסוק ה'קטן' הזה, בו הקב"ה מצווה עלינו לא לרמות בעסקים, לומדים רוב דיני "חושן משפט", המגדירים מה נקרא "מסחר הוגן".

בתחילת השיעור נתעכב על נושא אחד בדיני "חושן משפט" אלה: מכירת והקניית דבר עתידי ("דבר שלא בא לעולם"), לדוגמא: מכירת פירות שעדיין לא צמחו. נלמד על שלש סיטואציות בנושא זה.

המיוחד בשיעור זה הוא, שנוציא מזה שלש הוראות מדהימות בעבודת ה', תוך עיסוק בשאלה: האם אדם יכול בכלל להבטיח על התנהגותו העתידית? נלמד איך שיש בזה כמה דרגות שונות, ביסוד טובנות יסודיות בכמה פרקים בתנאי... יהיה מעניין בעזרת ה'!

מקור 1 - בפרשתנו, הציווי על דיני "מקח וממכר"

בפרשתנו, ישנה פסוק 'קטן' המלמד אותנו מצווה יסודית²:

ספר המצוות לרמב"ם: מִצְוַת עֲשֵׂה רמ"ה: הַצּוּי שֶׁנִּצְטַוְנוּ בְּדִין מִקָּח וּמִמְכָּר, כְּלוּמָר: הַדְּרָכִים שֶׁבִּהְיוּ מִתְקַיֵּם הַמִּקָּח וְהַמִּמְכָּר בֵּין הַמוֹכְרִים וְהַקּוֹנִים. וְכָךְ לְמַדּוּ זֹאת מִמָּה שֶׁאָמַר יְתַעֲלָה: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך..." (בהר כה, יד).

רוב דיני המקח וממכר שקבעו חכמינו, מיוסדים על מצווה זו, בה הקב"ה מצווה עליהם לסדר ה"דרכים" של המקח וממכר.

מקור 2 - שלש הלכות על הקניית "דבר שלא בא לעולם"

נתעכב כעת על שלש הלכות ברמב"ם, המיוסדות על מצווה זו:

(א) רמב"ם הל' מכירה כב, א-ב: אֵין אָדָם מִקְנֵה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לְעוֹלָם, בֵּין בְּמִמְכָּר בֵּין בְּמִתְנָה... [כגון:] הַמוֹכֵר פְּרוֹת דָּקֵל לְחִבְרוֹ - יָכֹל לְחַזֵּר בוֹ אָף לְאַחַר שֶׁבָּאוּ הַפְּרוֹת לְעוֹלָם.³

¹ במדרש מבואר, שהקשר הוא כך: מי שלא שומר שמיטה, לפחות שישמור יובלות... אם גם זה לא שמר - סופו שימכור ביתו... "וכי תמכרו ממכר לעמיתך".

² **הערה למגיד השיעור:** מצווה זו נלמדת כמ"פ בלימוד ספר המצוות היומי (כיון שכל דיני ה"קניינים" וה"מכירות" מיוסדים על מצווה זאת), וישנם אולי אנשים שלא מבינים כל כך מה פשר מצווה זו - ה"דרכים שֶׁבִּהְיוּ מִתְקַיֵּם הַמִּקָּח וְהַמִּמְכָּר בֵּין הַמוֹכְרִים וְהַקּוֹנִים"... וכאן המקום להראות 'דוגמא' איך מצווה זו כוללת כ"כ הלכות ופרטים, ועוד זאת, שאפשר להוציא מזה הוראות מדהימות!

³ **הערה חשובה:** בדרך כלל, ישנו חיוב לאדם לעמוד בדיבורו, גם אם לא 'חתם' על זה, כמפורש במשנה בבא מציעא ד, ב: "מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה - הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו" (ההיפך של "מי שבידך"...).

אמנם כאן, הרמב"ם אומר בפירוש שבמקרה דידן "כל החוזר בו משניהם אין חייב לקבל מי שפרע". וזאת מכיון שתקנת "מי שפרע" היא רק באופן שקניינו היה קניין גמור מן התורה, וכאן - שום קניין לא התחיל כלל!

אלא שב"קניין" זה של היהודי להקב"ה ישנן שתי דרגות:

(א) "קניין פירות" - מצב בו האדם מקנה להקב"ה מחשבותיו, דיבוריו ומעשיו¹³, אך אינו מצליח להקנות עצם שכלו, מידותיו וכוחותיו, להפוך אותם שלא יהיו שייכים כלל לאפשרות של רע. בלשון התניא - זהו הדרגה הנעלית של ה"בינוני"¹⁴.

(ב) "קניין הגוף" - מצב שבו האדם מקנה לקב"ה את עצם גופו ונפשו, שכלו ומדותיו, שלא יהיה שייך בהם שום שייכות לרע! וממילא, כל "פירותיו" - מחשבותיו דיבוריו ומעשיו - קנויים רק להקב"ה. בלשון התניא - זהו הדרגה הנדירה של "צדיק"¹⁵.

מקור 5 - הכלל הראשון: א"א להתחייב על העתיד

וכאן מגיעים להסבר שלושת ההלכות, שהם בעצם שלושה 'כללים' גדולים בעבודת ה"בינוני" (ב"קניין פירותיו") לקונו:

(א) "אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם": מי שלא הגיע עדיין לדרגת "קניין הגוף", ולא הקנה לקב"ה את עצם נפשו - גם אם בהווה הוא מקנה אכן לקב"ה את כל מחשבותיו, דיבוריו ומעשיו ("פירותיו") - אין בכוחו כלל להבטיח שגם בעתיד יהיו כל מעשיו תואמים לרצונו של הקב"ה!¹⁶

וממילא, עליו להתבונן, ולהכין את עצמו לכך, שיהיה עליו להילחם כל ימיו, כל פעם מחדש, נגד היצר שבלבו ומוחו!¹⁷

מקור 6 - הכלל השני: הבינוני יכול לשנות חלקית את טבעו

(ב) "הקניית גופו לפירותיו", אפשרות נוספת עומדת ל"בינוני":

גם אם עדיין לא עלה בידו להקנות לקב"ה כליל את עצם נפשו וכוחותיו - עדיין יכול הוא להשפיע עליהם באופן חלקי, במידה הדרושה כדי לשנות אותם שלא ירצו כלל לבטאות את הרע¹⁸.

וכפי שמדגים זאת האדמו"ר הזקן בתניא, בעבודת ה"בינוני":

¹³ הם נקראים 'פירות' האדם, מכיון ש'צומחים' ממנו, ובהם הוא מתבטא.

¹⁴ לקהל מתחיל: חשוב להסביר בארוכה היסוד המבואר בפרקים הראשונים של התניא, שההגדרה האמיתית (ולא המושאלת) של צדיק, רשע ובינוני אינה במספר העבירות ובזכיה בדיון (ושבינוני הוא "חצי עבירות וחצי מצוות"...) - "בינוני" הוא אדם "כמוני וכמוך", שיש לו יצרים ודחפים רעים, אלא שהוא מתאמץ מאוד כדי לא לתת להם להתבטא בלבדו: מחשבה, דיבור ומעשה. ורק על זה יש שליטה לאדם, לא לתת לרע להתבטא בפועל, אבל אין לו שום שליטה להחליט שמעתה לא יהיו לו כלל דחפים שליליים... כך ברא הקב"ה את רובנו, וזהו רצונו ותאוותו לראות איך מצליחים, למרות הכל, להתגבר. "צדיק" הוא אדם שזכה ויש לו נשמה מיוחדת ונדירה, היכולה להפוך את היצר הרע ליצר טוב וחיובי. (ורק שלפעמים, "מיאוס" הצדיק ברע אינו "גמור"). "רשע" הוא אדם שנברא ע"י הקב"ה עם דחפים שליליים, בדיוק כמו ה"בינוני", אלא שהוא אינו מתאמץ, ונותן להם להתבטא 'חפשי' במחשבה דיבור ומעשה.

¹⁵ בשמונה פרקים להרמב"ם (פרק ו'), מגדיר כך מעלת ה"בינוני" וה"צדיק": "המושל בנפשו - אף על פי שעושה המעשים הטובים והחשובים - הוא עושה אותם והוא מתאנה אל הפעולות הרעות ונכסף אליהן ויכבש את יצרו... אבל הקסיד המעלה - הוא שגמל בפעולתו אחר מה שתעירוהו ותאנתו ותכונתו; ויעשה הטובות, והוא מתאנה ונכסף אליהן" (הוא אינו רוצה בכלל לחטוא).

¹⁶ וכמוסבר באנציקלופדיה תלמודית, ערך "דבר שלא בא לעולם" (צוטט בהערה 27 בשיחה): "בטעם הדבר שאין אדם מקנה דשלב"ל יש שכתבו שהוא מפני שלא סמכה דעתו של הלוקח עליו... ויש שכתבו שהוא מפני שאין על מה שיחול הקנין". במילים אחרות: אין שום אפשרות להתחייב בוודאות על העתיד!

¹⁷ במילים אחרות: גם אם עכשיו הינו "בעל תשובה" כמה שנים טובות ב"ה, והוא חושב שהוא אוטוטו "צדיק גמור", ובעוד עשר שנים מובטח לו שעוד יעבוד ה' לפחות כמו עכשיו... אומרים לו: אסור לך לחשוב ככה! היצר הרע לא מרפה, והוא חוזר ויחזור, וממילא עליו להיות בערנות תמידית לא ליפול בתחבולות היצר הנותן לך לחשוב שאתה יכול להסתובב ללא דאגה סביב איסורים... וד"ל.

¹⁸ במילים אחרות: הבינוני לא עוסק רק בעצירת התפשטות תאוותיו (כל פעם שהיצה"ר מנסה להיכנס, זורקים אותו...), אלא גם בשינוי טבעו, לפחות חלקית: הוא עובד על עצמו בכך, שבאמת אינו רוצה כלל לבטא את הרע שבתוכו, הגם שרע זה עדיין נשאר בתוכו, אבל, אינו רוצה ומתאווה בשום אופן להוציא אותו!

תניא פרק יב-יג (התוכן): בשעת התפלה, מעורר הבינוני בנפשו אהבתו לה' שתהיה בהתגלות לבו, וזה פועל על הרע שבלבו שיהיה אז "אדם שישן" ולא פעיל כלל! ואהבה זו עושה רשם (עכ"פ), לתת לו כוח ותקף בעבודתו בעתיד. ומצד דרגתו במצב זה - הבינוני "לא עבר עברה ממיו ולא יעבר לעולם".

כלומר, ה"בינוני" יכול לפעול, שלפחות בזמנים מסוימים של היום (בשעת תפלתו, לדוגמא), הוא עומד בדרגה כה גבוהה עד "לא יעבור לעולם!", העבירות פשוט לא מדברות¹⁹ אליו!²⁰

מקור 7 - הכלל השלישי: ב"הקדש" - הקב"ה עוזר יותר

(ג) "בדין ההקדש, האדם חייב (ויכול להתחייב!) לקיים דברו":

אמנם, לפעמים... אדם עומד בדרגה, בה אין לו שום שליטה על "גוף" מידותיו, הוא אינו מצליח לפעול שלפחות לא ירצה לבטא הרע שבו... יצרו הרע נלחם בו תמיד, ועליו להילחם על הכל... כך שלכאורה אי אפשר לו להתחייב על מעשיו בעתיד.

על יהודי זה לדעת, שכל האמור לעיל הוא רק כשמדובר ב"דין ההדיט בקנייתו", כלומר - בענייני הרשות, השייכים בעיקרם לנפש הבהמית שבאדם²¹, ולכן מי שעדיין לא הקנה את גופו ונפשו לקב"ה - אין לו אכן שליטה על עצם טבעו ותכונתו.

אך כשמדובר ב"דין ההקדש", בהחלטות טובות שהאדם מקבל על עצמו בעניינים של תורה ומצוות - יש בכוחו של כל אדם להתחייב גם על מעשיו בעתיד שיהיו לפי כוונת הקב"ה - מכיון שעניינים אלו הם פעולותיה של הנפש האלוקית²², בכוחו של האדם לחייב ולשעבד אותה לקיים את התחייבותו.

ובדרך ממילא - ציווי הקב"ה כולל גם סיוע ועזר מלמעלה, שהקב"ה עוזר שהאדם בטח יעמוד בעתיד בהתחייבותו²³. וכפי שהרבי הצמח צדק מגדיר זאת כך בדרך-מצותיך הנ"ל:

דרך מצותיך שם: ישראל, הם "חלק אלקה ממעל", אלא שהגוף מסתיר: מיד שגמשה כוח ועז מלמעלה להיות עוזרו, בידאי יוגמר הקנין, וה' יראנו נפלאות מתורתו וידריכנו בדרך האמת.

מקור 8 - עי"ז נזכה לגאולה - 'קניינו' של הקב"ה

יהי רצון, שבזכות לימוד הלכות אלה, נזכה ל"קניינו" של הקב"ה:

ישעיהו יא, יא: והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית²⁴ ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים... ומאיי הים.

משנה אבות ו, י: חמשה קנינים²⁵ קנה הקב"ה בעולמו... בית המקדש קנין אחד...

כן תהיה לנו, בביאת משיח צדקנו, במהרה בימינו ממש!

¹⁹ ניתן לתת דוגמא פשוטה, מה'הרגש' בזמן תפילת הנעילה... שום עבירה לא מדברת אליו בזמן זה - באמת. וזה לא שהשתנה במהותו (והא ראייה, הוא ימשיך לחטוא אח"כ), אלא שברגע זה, אינו צריך להתאמץ כדי לא לרצות לחטוא...

²⁰ באות ה' בשיחה, מבאר הרבי בסגנון אחר, שמכיון שכל יהודי הוא שלוחו של הקב"ה לעשות לו דירה בתחתונים, ו"שלוחו של אדם כמותו" ממש, ממילא יכול למסור כללות מציאותו להקב"ה, וממילא כל מעשיו יהיו קנויים לו ית'. עיי"ש.

²¹ אלא שהאדם יכול להתאמץ, ש"מעשיך" (של רשות) יהיו "לשם שמים".

²² אלא שהנפש הבהמית מפריעה לנפש האלוקית... אבל אין זה תחומה כלל! זהו תחום הנפש האלוקית והיא רוצה בכך! ולכן חל עליה "חיוב לקיים דבריו".

²³ במילים אחרות: לפעמים האדם מפתח להתחייב בתומ"צ, באומרו הרי אני מכיר את עצמי... אינני שייך לזה, ועוד יותר לא להתחייב! אומרים לו: נשמתך מוכנה כבר לכך! הקב"ה מתחייב עבורך שאם רק תרצה - עתידך מובטח לפניך!

²⁴ רש"י: "שנית" - כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין שיעבוד, אבל גאולת בית שני אינה מן המניין שהרי משועבדים היו לכורש... וד"ל.

²⁵ "ואלו הן: תורה, שמים וארץ, אברהם, ישראל, בית המקדש". המהר"ל מסביר שדברים אלה נקראים "קניין" הקב"ה משום שהם "לגמרי ברשותו, מבלי יציאה והסרה מאתו כלל". וגם מכיון, ש"אי אפשר זולתם" לבנות "דירת הקב"ה". עיי"ש.